

K.B.HACIYEVA

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

e-mail: kifayat.b.hajiyeva@gmail.com

[:https://orcid.org/0009-0006-0589-6776](https://orcid.org/0009-0006-0589-6776)**Azərbaycan Dillər Universiteti**

(Bakı şəh., R.Behbudov küç., 134)

10.62021/0026-0028.2025.4.059

MÜSTƏQİLLİK DÖVRÜNDƏ AZƏRBAYCAN DİLİNƏ KEÇMİŞ SÖZLƏRİN LEKSİK-SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Xülasə. Məqalə müstəqillik dövründə Azərbaycan dilinə keçmiş sözlərin leksik-semantik cəhətdən araşdırılmasına həsr olunmuşdur. Əsasən ingilis və fransız dillərindən dilimizə daxil olan yeni sözlərin alınması prosesi nəticəsində dilimiz, əlbəttə ki, zənginləşmişdir. Lakin onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu zaman dildə müəyyən problemlər də qarşıya çıxmışdır. Məqalə boyunca həmin problemlərin bəzilərindən bəhs olunur, onların yaranma səbəbləri araşdırılaraq üzə çıxarılır və həlli istiqamətində müəyyən mümkün təkliflər qeyd olunur. Mövzu ilə əlaqədar yetərincə əsaslı istinadlara müraciət olunmuş, ehtiyac duyulduğu təqdirdə, müxtəlif lüğətlərdən nümunələr verilmiş və müqayisəli təhlillər aparılmışdır.

Açar sözlər: Azərbaycan dili, müstəqillik, alınma sözlər, dəyişikliklər, leksik-semantik xüsusiyyətlər, dil siyasəti, mədəniyyətlərarası ünsiyyət, dövlət dili

Dilin insanlar arasında mühüm ünsiyyət vasitəsi olması hər kəsə məlumdur. Bütün dillər, bir qayda olaraq, öz tarixi inkişafı və yüksəlişi yolunda hər zaman müxtəlif dəyişikliklərə məruz qalaraq müəyyən qədər təkmilləşir və formalaşırlar. Belə dillər sırasına, əlbəttə ki, doğma Azərbaycan dilimiz də aiddir. Belə ki, Azərbaycan dili də öz tarixi inkişaf yolunda bir çox yeniliklərlə üzləşmiş və ən müxtəlif çətin dövrlərdə fərqli sahələrdə, istər mədəni, istər iqtisadi, istərsə də, siyasi təsirlərə məruz qalaraq dəyişmiş, inkişaf etmiş, yenilənmiş və əlbəttə ki, zənginləşmişdir. Buna ən bariz nümunə olaraq, 1991-ci ildə Azərbaycan Respublikası öz müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra dilimizdə baş verən demək olar ki, tamamilə yeni mərhələni misal göstərmək olar. Belə ki, bu dövrdə bütün cəmiyyətdə baş verən dəyişikliklər sayəsində dilimizə daxil olan yeni söz və ifadələrin məsələsi gündəmə çıxaraq, ön plana gətirilmişdir.

Eyni zamanda, müstəqillik dövründə dilin dövlət statusunun bərpa olunaraq, bütün təhsil və informasiya (KİV) sahələri də daxil olmaqla, rəsmi sənədlərdə və müxtəlif sahələrdə işlənməsi və onun “Dil siyasətinin” əsas prioritetlərindən biri kimi müəyyənləşdirilməsi – sözsüz ki, Azərbaycan dilinin həm lüğət tərkibinə, həm də semantik strukturlarına öz ciddi təsirini göstərməmiş deyildir.

Bir sözlə, həm informasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı və yeni idarəetmə formalarına keçidlə əlaqədar baş verən müxtəlif dəyişikliklər, həm də beynəlxalq əlaqələrin gündəngünə genişlənərək inkişaf etməsi və məhz bunun sayəsində yaranan müxtəlif xalqların nümayəndələrinin bir-birilə əlaqələr quraraq qaçılmaz və mütəmadi surətdə ünsiyyət qurması sayəsində inkişaf etməyə doğru yönələn mədəniyyətlərarası ünsiyyət – dilimizə birmənalı şəkildə yeni söz və ifadələrin daxil olmasına şərait yaratmış və hətta, bu prosesi demək olar ki, bütün dillərdə olduğu kimi, bizim dilimizdə də labüdləşdirmişdir. “Millətlər arasında qarşılıqlı əlaqə prosesində qohum və qohum olmayan millətlər arasında müxtəlif səciyyəli ticarət, mədəniyyət, siyasət, hərbi, sosial və s. əlaqələri ayırmaq mümkündür.” [4, s.8]

Məqələmizin əsas məqsədi – müstəqillik dövründə Azərbaycan dilinə keçmiş yeni sözlərin leksik-semantik xüsusiyyətlərini öyrənmək, onların yaranması yolları və üsullarını təd-

qıq etmək və eyni zamanda, dilimizdə onların özlərinə istifadə hüququ qazanaraq, cəmiyyət tərəfindən necə mənimsənilməsini araşdırmaqdan ibarətdir.

Məlum olduğu kimi, Azərbaycan dilində yeni terminlərin yaranmasına səbəb olan siyasi və hüquqi müstəvilərdə baş verən dəyişikliklər, habelə, ən müxtəlif sahələrdə yaranan yeni anlayışlar, bundan başqa, bazar iqtisadiyyatına keçidlə yanaşı keçirilən müxtəlif digər iqtisadi islahatlar, sahibkarlıq, özəlləşmə və s. bu kimi proseslər dilimizdə yeni leksik ehtiyacların qarşılınması məsələsini gündəmə gətirmiş və bu məsələnin qısa müddət ərzində dəqiq və düzgün həllinin tapılmasını ön plana çəkmişdir.

Məhz yuxarıda sadalanan bu səbəblər üzündən dilimizdə bir çox yeni söz və anlayışların meydana çıxması və onların artıq rəsmi surətdə hər hansı qəbul olunmuş vahid bir formada istifadə olunması məsələsi ən ciddi bir problem olaraq üzə çıxmağa başlamışdır.

Məs: **“onlayn”, “internet”, “e-mail”, “mobil”, “birja”, “printer”, “proyektl”, “ofis”, “kompyuter”, “marketing”, “brend”, “startap”, “menecer”, “smart”, “lizing”, “performans”, “software”, “selfi”, “provayder”, “server”, “menecment”, “frənçayzing”, “oflayn”, “postmodernizm”, “holding”** və s. bu kimi sözlər ya olduğu kimi, yəni alındıqları orijinal dildə işlədilən formada, ya da bizim dilimizin qanunlarına qismən və ya tam şəkildə uyğunlaşaraq yayılmış və işlənməyə başlamışdır.

Bu məqamda bir məsələni xüsusi olaraq qeyd etmək istərdik: məlum olduğu kimi, **“Azərbaycan Dilinin Dövlət dili olaraq işləkliyinin təmin edilməsi”** (13 noyabr, 2017) məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən Azərbaycan Respublikasının Dövlət Dil Komissiyasının tərkibi yenilənmişdir [10] Bununla yanaşı, **“Azərbaycan dilinin saflığının qorunması və Dövlət dilindən istifadənin daha da təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında”** Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1 noyabr 2018-ci il tarixli fərmanına əsasən, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Dil Komissiyası yanında Monitorinq Mərkəzi yaradılmış, Mərkəzin Nizamnaməsi Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2019-cu il 30 iyul tarixli 335 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmişdir. [11] Həmçinin ölkəmizdə eyni məqsədləri daşıyan və Dövlət Dil qurumları tərəfindən yaradılmış xüsusi Dilə Nəzarət Komissiyaları da mövcuddur ki, onların müntəzəm səyi və fəaliyyəti nəticəsində dilə daim nəzarət olunur və dildə istənilən səbəbdən baş verən yanlış hallarla fəal mübarizə aparılır. Xüsusi olaraq vurğulamaq istərdik ki, Dövlətimiz tərəfindən dilimizə göstərilən bu qədər yüksək diqqət və qayğı, eyni zamanda, alınmış öntədbirlərdən savayı, sadəcə xalq nümayəndələrinin özlərinin də bu məsələdə həmrəy olmaqla öz dilinə göstərdiyi maraq və kömək heç də az rol oynamır. Lakin təəssüf ki, bəzən dildə sadəcə insanların özlərinin də fikir vermədən gündəlik həyatda praktik cəhətdən laqeydliklə işlətdikləri yanlış kəlmələr daha sonralar elmdə ciddi problemlər yaratmağa başlayır. Belə ki, yanlış kəlmələrin istifadəsinə ciddi fikir verilmədikdə, onlar hər kəs tərəfindən daha da sürətlə və çox istifadə olunmaqla geniş vüsət alır və dildə eləcə dərin kök salmağa başlayırlar ki, sonralar onlarla mübarizə aparmaq faktiki olaraq, qeyri-mümkün olur.

• Buna misal olaraq, hal-hazırda demək olar ki, hər birimizin gündəlik həyatında rast gəldiyi sadəcə bir faktı qeyd etmək istərdik: bu gün bir çox məkanlarda Azərbaycan dilində qarşılığı olan və hər kəs tərəfindən çox asan və rahat qavranılaraq istifadə oluna biləcək sözlər belə, dil daşıyıcıları tərəfindən çox fəal surətdə alındıqları orijinal dilə malik olduqları ilkin formada işlədilir.

Məsələn: **“təsdiqləyici və ya razılıq”** mənalarında işlənən **“hə, oldu, yaxşı”** əvəzinə – **“OK”, “problem deyil”** əvəzinə **“No problem”, “səyyar”** əvəzinə **“mobil”, “çap cihazı”** əvəzinə **“printer”, “ağıllı lövhə”** əvəzinə **“smart board”, “çoxmədəniyyətlilik”** əvəzinə **“multikulturalizm”, “dəhliz”** əvəzinə **“koridor”, “ictimai”** əvəzinə **“sosial”, “düymə”** əvəzinə **“knopka”, “elektron məktub”** əvəzinə **“e-mail”, “verilənlər bazası”** əvəzinə **“database”** və s. (bu siyahını daha da uzatmaq olar.)

Məsələnin kökü ilə bağlı apadığımız müəyyən araşdırmalara əsasən qeyd etmək istərdik ki, zənnimizcə, dilimizdə yaranmış bu ilk baxışda adi, sadəcə görünən, lakin əslində çox ciddi

bir problem kimi ortalığa çıxan spesifik məsələnin nədən baş vermə səbəbləri, əsasən, aşağıdakılardan ibarətdir:

Bu gün əksər insanlar, xüsusilə də, gənclər tərəfindən bu kimi əcnəbi kəlmələrin alındıqları dilə məxsus formada saxlanaraq yanlış işlədilməsi, daha çox həmin insanların digərlərindən fərqlənərək daha müasir görünmək istəyindən irəli gəlir (yəni, məsələnin kökündə başqa bir şey deyil, məhz əcnəbi sözlər işlətməklə, daha çox müasir görünmək durur.)

• Növbəti səbəb kimi isə, daim sürətlə hərəkətdə və inkişafda olan müasir dünyada çox məsələlərin məhz **“zamana qənaət prinsipi”**nə əsaslanaraq, daha qısa zaman ərzində həll edilməsi istəyinin olduğunu vurğulamaq istərdik.

Düşünürük ki, bu gün artıq bütün dünyanın böyük probleminə çevrilmiş **“zamana qənaət prinsipi”** qloballaşaraq, müsbət təsirləri ilə yanaşı, öz mənfi təsirlərini də göstərməkdədir.

Ən xoşagəlməz məqam isə burada ondan ibarətdir ki, əlbəttə ki, sırf özümüzdən asılı olaraq dilimizə qarşı göstərdiyimiz bu etinasızlığın nəticəsi bir gün özünü qabarıq şəkildə göstərdikdə, artıq çox gec ola bilər. Məhz bu səbəbdən, bütün bunların qarşısının zamanında və effektiv şəkildə alınması bu gün dilçi-alimlərimizin qarşısında duran ən ümdə məsələlərdən biri hesab olunur.

Lakin bu problemin yalnız elmin və alimlərin üzərinə atılmaqla, həll olunacağını düşünmək də bir qədər absurd olardı. Belə ki, bu işdə hər kəs – həm alimlər, həm də dili işlədən dil daşıyıcıları, sadə xalq nümayəndələri mütəşəkkil və həmrəy olmalıdır. Bu mənada, əlbəttə ki, dilimizin gələcəyinin nə dərəcədə məhz özümüzdən – yəni elmi baxımdan dilçi-alimlərdən olduğu qədər, praktik baxımdan isə dil daşıyıcılarının öz danışdıqları dogma dilinə göstərdiyi maraqdan asılı olduğunu açıq-aydın şəkildə görə bilərik. Zənnimizcə, dilimizin təmizliyinin qorunması naminə dil daşıyıcılarının özlərinin də bu məsələlərə diqqət yönəltməsi çox vacibdir.

Müstəqillik dövründə dilimizdə baş verən dil məsələlərindən danışarkən, daha bir məsələni də vurğulamaq istərdik: məlumdur ki, dilimizdə əvvəllər sovet ideologiyası ilə əlaqədar olaraq onu özündə tərənnüm edən, öz daxili mənasında əks etdirən və ehtiva edən bir çox söz və terminlər işlədilirdi. Lakin müstəqillik dövründə dilimizin milli təmizliyinin qorunub saxlanması məqsədilə aparılan müxtəlif Dövlət siyasətləri nəticəsində bu kimi sovet ideologiyasına uyğun söz və ifadələrin get-gedə dəyişdirilməsi, bir qədər sonra isə demək olar ki, onlardan ümumiyyətlə, uzaqlaşmaq məsələsi ən ümdə məsələlərdən biri kimi üzə çıxmağa başlamışdır. Belə sözlər sırasına: **“komsomol”**, **“pioner”**, **“qurultay”**, **“partkom”**, **“kolxoz”**, **“sovxoz”**, **“briqadır”** və s. aid etmək olar. Artıq bu sözlərin yerinə dilimizə öz daxili mənasında milli kimliyimizi göstərərək onu özündə ehtiva edən bir çox söz və ifadələr daxil olmağa başlamışdır (məs: **“azərbaycançılıq”**, **“türkçülük”**, **“türklük”**, **“müstəqillik”**, **“dövlətçilik”**, **“qəhrəman”**, **“mədəni irs”** və s.)

Yuxarıda qeyd olunmuş müxtəlif dil poseslərinin qısa təhlilinə nəzər saldıqda, tədqiqatımıza daha çox aydınlıq və dəqiqlik gətirmək məqsədilə, müstəqillik dövründə dilimizdə yeni sözlərin yaranması məsələsini, əsasən, aşağıdakı şəkildə qruplaşdırmağı daha məqsədəuyğun hesab edirik:

- Azərbaycan dilinin öz daxili dil imkanları hesabına yaranan sözlər;
- Başqa əcnəbi dillərdən alınma sözlər;
- Dildə semantik cəhətdən genişlənmələr hesabına yaranan sözlər;
- Terminoloji yenilənmələr hesabına yaranan sözlər

Məqələmiz boyunca yuxarıda qeyd olunmuş bu istiqamətlərlə bağlı müəyyən açıqlamalar verəcək, onları tədqiq və təhlil etmək məqsədilə ehtiyac yarandığı təqdirdə müfəfiq nümunələr əsasında izahatlar verməklə, geniş şəkildə analiz etməyə çalışacağıq.

İlk öncə, dilin öz daxili imkanları hesabına yaranan sözlərlə bağlı bəzi faktları diqqətiniyə çatdırmaq istərdik. Məlumdur ki, Azərbaycan dilinin morfoloji quruluşu onun öz daxilində əlverişli şəkildə yeni sözlərin yaranmasına çox meyllidir. Elə bu səbəbdəndir ki, dilimizdə bu istiqamətdə yeni sözlərin yaranması çox aktiv surətdə baş verir. Əsasən, bu istiqamətdə törə-

mə sözlərə və birləşmə üsulu ilə yaranan ifadələrə daha çox rast gəlinir. Bu qəbildən olan söz və ifadələrə aşağıdakıları misal göstərmək olar: **rəhbərlik, təhlükəsizlik, sahibkarlıq, idarəçilik, kibertəhlükəsizlik, tərəfdaşlıq, təhlükəsizlik texnikası, liberallaşma, çoxmədəniyyətçilik, mədəniyyətlərarası ünsiyyət, multikultural cəmiyyət, kompyuter qrafikası, mobil rabitə, kompyuter texnikası, ağıllı lövhə, rəqəmsal kamera, rəqəmsal platforma, rəqəmsal sənət, iqtisadi platforma, informasiya şəbəkəsi, verilənlər bazası, deputat toxunulmazlığı, proqram təminatı, sosial şəbəkə, beynəlxalq konvensiya, Qeyri Hökumət Təşkilatı (QHT), vergi güzəştləri, sahibkarlıq subyekti, ekoloji tarazlıq, icarə maliyyələşməsi, marka icarəsi, qanunvericilik təşəbbüsü, milli təhlükəsizlik strategiyası** və s.

Verilən misallardan aydın göründüyü kimi, bu istiqamət Azərbaycan dilinin leksik sisteminə çox özünəməxsus yer tutur. Belə ki, bu kimi söz və söz birləşmələri həm semantik baxımdan, həm də qavranılma baxımından milli dil imkanları hesabına formalaşdıqları üçün daha asan anlaşılır, qəbul olunur və mənimsənilərək, dilə daxil olurlar. Bu baxımdan, həmin istiqamətin dilimizdə nə dərəcədə mühüm rol oynadığını görməmək, əlbəttə ki, mümkün deyil.

Qruplaşdırmamıza əsasən, növbəti – ikinci istiqamət kimi qeyd etdiyimiz əcnəbi dillərdən alınma sözlər məsələsinə gəldikdə isə, qeyd etməliyik ki, alınmalar hər zaman dilçilikdə çox aktual, labüd və mühüm bir məsələ kimi özünü göstərmişdir. Belə ki, bu gün müasir dünyamızın nə dərəcədə sürətlə inkişaf etdiyini və hər zaman istər-istəməz müntəzəm şəkildə yeniliklərlə qarşılaşaraq ayaqlaşmaqda olduğunu nəzərə alsaq, bu prosesin nə qədər təbii və qaçılmaz olduğunu görürük. Bu baxımdan, hər zaman sanki canlı bir orqanizmi xatırladan dil, öz növbəsində, daim inkişafda olmaqla yanaşı, onun başqa dillərlə qarşılıqlı əlaqəsi də qaçılmazdır. Ümumiyyətlə, istənilən dil üçün başqa dillərə inteqrasiya etmək demək olar ki, mühüm və labüd hesab olunur. Eyni hal, təbii ki, doğma dilimiz üçün də keçərlidir. Müstəqillik dövründə başqa dillərdən, (xüsusilə də, İngilis, Fransız və s.) Azərbaycan dilinə keçmiş sözlərə nəzər salaq: **komputer, ofis, marketing, proqram, internet, menecer, brend, startup, proyekt, onlayn, oflayn, audit, lizing, birja, oflayn, mobil, e-mail, frəncayzing, smart, printer, performans, postmodernizm, intertekstualizm, server, dizayn, konvensiya**, və s. (bu siyahını istənilən qədər uzatmaq olar.)

Bu tip alınmalardan bəhs edərkən, qeyd etmək lazımdır ki, onların içərisində elələri vardır ki, onlar müstəqillik dövründən çox öncədən Rus dilindən alınmış və bu gün hələ də istifadə olunan alınmalar sırasına aiddirlər.

Misallara nəzər salaq: **uçot, order, prikaz, protokol** və s. Onu qeyd etmək istərdik ki, onların bəziləri bu gün hələ də rəsmi sənədlərdə işlənilir (məs: işçinin şəxsi-**uçot** vərəqəsi, rəsmi dövlət müəssisələrində keçirilən sayılı iclas **protokolları** və s.)

Bütün başqa dillərdə olduğu kimi, Azərbaycan dilində də bu üsulun danılmaz bir fakt olaraq dilin leksik sisteminin zənginləşməsində nə dərəcədə əhəmiyyətli bir rola malik olduğunu vurğulamaq mütləqdir.

Yeni sözlərin yaranması ilə bağlı olaraq özünü məhsuldar bir üsul kimi göstərən növbəti variant kimi – “semantik genişlənmə” prosesindən bəhs etmək istərdik.

“Semantik genişlənmə” prosesi müasir dilçilikdə hər zaman çox vacib bir proses kimi üzə çıxmış və aktual olmuşdur. Buna isə səbəb odur ki, bu zaman, dildə istifadə olunacaq yeni anlayışları ifadə edə bilmək üçün artıq digər əcnəbi dillərdən alınmalar deyil, məhz dilin özündə demək olar ki, uzun illərdən bəri istifadə hüququ qazanaraq mövcud olan və işlənən, sadəcə, yeni və adət olunduğundan bir qədər fərqli mənalarda istifadə olunan sözlərin özlərinin mənasının genişləndirilməsi hesabına baş vermiş olur ki, bu da, istənilən dil üçün, o cümlədən də, Azərbaycan dili üçün çox əlverişli hesab olunur. Bu qəbildən olan sözlər dildə indiyə qədər işləndikləri öz ilkin mənaları ilə bərabər, həm də yeni kontekstlərdə işlənməklə semantik genişlənmələrə məruz qalırlar.

Belə sözlər sırasına: **şəbəkə, sahibkar, qəhrəman, moderator, platforma, proyekt** və s. aid etmək olar. Verilən nümunələr əsasında məsələyə daha çoxaydınlıq gətirmək məqsədilə

onları təhlil etmək üçün, bəzilərinin semantikasına nəzər salmaq istərdik. Məsələn: Azərbaycan dilində:

“**şəbəkə**” sözü əvvəllər, əsasən, daha çox elektrik sisteminə (məs: işıq sisteminə aid olan **elektrik şəbəkəsi** kimi) aid olan mənada işlənirdisə, bu gün bu sözün mənası artıq daha genişlənərək, kommunikasiya sisteminə aid mənalarda işlənir. Məsələn: “**informasiya şəbəkəsi**”, “**kompüter şəbəkəsi**”, “**sosial şəbəkə**”, “**cinayət şəbəkəsi**” və s.;

“**sahibkar**” sözü əvvəllər özündə xırda biznes sahibi mənasını əks etdirirdisə, bu gün bu söz artıq semantik baxımdan genişlənərək, “**öz işini quran şəxs**” mənasında da işlənir;

“**qəhrəman**” sözü əvvəllər yalnız hərbi və ədəbi qəhrəman mənalarında işlənirdisə, hal-hazırda semantik genişlənməyə məruz qalaraq, artıq “**ictimai qəhrəman**”, “**sosial qəhrəman**” və s. kimi ifadələrdə də işlənir;

“**moderator**” sözü əvvəllər, bildiyimiz kimi, forumları idarə edən əsas aparıcı funksiyasını yerinə yetirən şəxs mənasını bildirirdisə, bu gün bu söz artıq **həm mediada, həm sosial şəbəkələrdə, həm də təhsil sahəsində** çox geniş surətdə istifadə olunur;

“**platforma**” sözü əvvəllər yalnız dəmiryol stansiyaları və vağzalarda qatarları gözləmək üçün üzərində dayandığımız uzun koridor tipli pilləkan körpü mənasında işlənirdisə, bu gün bu söz artıq mənaca genişlənərək, “**sosial platforma**”, “**rəqəmsal platforma**”, “**iqtisadi platforma**”, “**seçki platforması**” və s. mənalarda da işlənir.

“**proyekt**” sözü əvvəllər tikinti-inşaat sahəsinə aid olan “**layihə**” mənasında işlədilirdisə, bu gün bu söz artıq bir çox sahələrdə əsasən, “hər hansı bir işin sınaq məqsədilə aprobeşiyaya hazırlıq mərhələsində ilkin versiyası” mənasında işlənir.

Yuxarıda verilmiş misalların təhlilindən göründüyü kimi, semantik genişlənmələrə məruz qalan sözlər sayəsində dildə yeni terminlərin yaranması prosesi istər-istəməz ləngiyərək azalır, yəni bu proses müəyyən qədər başqa dillərdən alınmaların, həmçinin dilə uyğun olub-olmayan yeni terminlərin yaradılmasının qarşısını alır. Bəli, bu, danılmaz bir fakt kimi üzə çıxsada, ümumilikdə, “semantik genişlənmə” prosesinin dildə semantik sahənin zənginləşməsində oynadığı rolun əhəmiyyəti təkzibedilməzdir.

Bir qədər yuxarıda qeyd etdiyimiz qruplaşdırmaya əsasən, sonuncu – dördüncü istiqamət kimi göstərdiyimiz terminoloji yenilənmələr hesabına yaranan sözləri araşdırdıqda, müstəqillik dövründə dilimizin terminoloji sistemində də əhəmiyyətli dərəcədə dəyişikliklər və zənginləşmələr olduğunu görürük. Hər kəsə məlumdur ki, dildə terminlərin əsas xüsusiyyəti aid olduqları müəyyən spesifik sahənin məzmununu özündə canlandırmaqdır. Terminlər – demək olar ki, elmi-texniki inkişaf nəticəsində əldə olunan yenililərin dil vasitəsilə ifadə olunmasına xidmət göstərir. “Bir çox hallarda terminlər adlandırdıqları, təhkim olunduqları anlayışların beynəlmiləl xarakterinə uyğun olaraq, beynəlmiləl səciyyəsi ilə ümumişlək sözlərdən fərqlənir” [10, s. 26]

Hələ təkcə informasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı nəticəsində dilimizə daxil olmuş beynəlxalq nə dərəcədə çox olduğunu görməmək mümkün deyil. Belə sözlərə misal olaraq, “**internet**”, “**printer**”, “**proqram təminatı**”, “**kompüter**”, “**provayder**”, “**verilənlər bazası**”, “**ki-bertəhlükəsizlik**”, “**süni intellekt**”, “**rəqəmsallaşma**” və s. (bu siyahını daha da uzatmaq olar) göstərmək olar. Eyni hal həm ədəbi-mədəni, həm də siyasi-hüquqi sahələrdə də özünü göstərir.

• Mədəni sahə dedikdə, biz həm **ədəbi mühitə**, həm də **mədəniyyət və incəsənət** sahəsinə aid olan terminləri nəzərdə tuturuq. Xüsusi olaraq vurğulamaq istərdik ki, bu terminlərin bir çoxu orijinal dildə olduqları üçün bizim dil normalarına uyğun olmadıqları halda, gündəlik danışılarda və KİV-də o qədər çox işlənirlər ki, dildə rəsmi qəbul olunmasalar da, geniş vüsət alıblar. Misallara nəzər salaq: **ədəbi mühitə** aid olan terminlər “**postmodernizm**”, “**meta-tekst**”, “**intertekstualizm**”, “**bestseller**”, “**prozaik**”, “**esse**”, “**kontekst**”, “**adaptasiya**” və s.

• **mədəniyyət və incəsənət** sahəsinə aid olan terminlər “**dekor**”, “**rəqəmsal sənət**”, “**layihə əsaslı fəaliyyət**”, “**dizayn**”, “**performans**”, “**interaktiv sənət**”, “**hit**”, “**rep**”, “**qraf-**

fiti”, “pop-art”, “remiks” , “konseptual sənət”, “poster”, “kollaj”, “soundtrak”, “kastinq”, “minimalizm” və s.

Siyasi-hüquqi sahəyə gəldikdə isə, qeyd etməliyik ki, bu qrupa aid olan sözlərin əsas hissəsini məhz İngilis və Fransız dillərindən keçmiş sözlər təşkil edirlər. Misallara nəzər salaq:

• “**deputat toxunulmazlığı**” , “**milli təhlükəsizlik strategiyası**”, “**plüralizm**”, “**qanunvericilik təşəbbüsü**”, “**parlamentarizm**”, “**demokratiya**”, “**referendum**”, “**lobbizm**”, “**seçki kampaniyası**”, “**platforma**”, “**liberalizm**”, “**koalisiya**”, “**opozisiya**”, “**geosiyasət**”, “**insan hüquqları**”, “**normativ akt**”, “**ombudsman**”, “**dezinformasiya**”, “**sülhməramlı missiya**”, “**sanksiya**”, “**rezolusiya**” və s.

Beləliklə, yuxarıda qeyd olunmuş bütün təhlilləri diqqətlə nəzərdən keçirdikdə, görürük ki, müstəqillik dövründə Azərbaycan dilinə keçmiş sözlər dilimizin leksik sistemində bir çox dəyişikliklərə səbəb olmuşlar. Bu isə hər bir dil üçün inkişaf, zənginləşmə və irəliləyiş baxımından çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

İşin elmi nəticəsi: Beləliklə, araşdırmamız boyu sözlərin leksik-semantik analizi nəticəsində alınma sözlərin semantik sahələr üzrə qruplaşdırılması və üslubi xüsusiyyətləri müəyyən edilmişdir. Həmçinin yeni leksik vahidlərin bizim dil sistemimizə necə uyğunlaşıb-uyğunlaşdığı da təhlil olunmuşdur.

İşin elmi yeniliyi: Dilimizə daxil olmuş sözlərin əksəriyyəti dilimizdə heç mövcud olmayan anlayışları ifadə etmək məqsədi daşıyır. Bu isə, öz növbəsində, dilimizi zənginləşdir-məklə yanaşı, həm də, onun hər zaman yeniliklərə açıq və dəyişməyə hazır olduğunun ən üm-də göstəricisidir.

İşin tətbiqi əhəmiyyəti, iqtisadi səmərəsi: Məqalədə təqdim olunan mövzu həm nəzəri, həm də praktik baxımdan çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Belə ki, müstəqillik dövründə dilimizə daxil olmuş sözlərin leksik-semantik təhlili müasir terminoloji bazanın yaranması baxımından çox vacib olmaqla yanaşı, Təhsildə və KİV-də çox səmərəli kommunikasiya mühiti yaradır. Bu kimi praktik nəticələr tərcümə, lüğətçilik və dil standartlarına aid normativlik sahələrində tətbiqi labüd hesab olunur.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası / – Bakı: Şəq-Qərb, – c.1. – 2006. – 744 s.
2. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası / –Bakı: Şəq-Qərb, – c.2. – 2006. – 792 s.
3. Alməmmədova, S.M. Müasir Azərbaycan dilində alınma terminlərin unifikasiyası və standartlaşdırma formaları. (5706.01 – Azərb.d.) // Fil. elm.dok. ... diss. avtoref. – Bakı, – 2018. – 46 s.
4. Collins. Collins English Dictionary (13th.ed.). – Glasgow: Harper Collins Publishers, – 2021. – 2336 s.
5. Əsədova, M. İngiliscə-Azərbaycanca tematik sözlər lüğəti / M.Əsədova, –Bakı, – 2001. – 104 s.
6. Field, F. Linguistic Borrowing in Bilingual Contexts / F.Field, – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, – 2002. – 252 s.
7. Fransızca-Azərbaycanca lüğət / – Bakı: Şərq – Qərb, – 2007. - 464 s.
8. Oxford Advanced Learner’s Dictionary (8th ed.). – Oxford: Oxford University Press, – 2010 . – 1796 s.
9. Sadıqova, S.A. Azərbaycan dilinin terminologiyası / S.A.Sadıqova, – Bakı: Elm, – 2011. – 380 s.

İnternet saytlar:

10. dövlət dil komissiyası
President.az
<https://prezident.az>
11. dövlət dil komissiyası
Facebook. Dövlət Dil Komissiyası yanında Monitoring Mərkəzi

K.B.Hajiyeva

Lexico-Semantic Features of the Borrowings in Azerbaijani in the Years of Independence**Summary**

The given article is devoted to the lexico-semantic research of the borrowings in the Azerbaijani language during the years of independence. As a result of the process of borrowing words from basically English and French, our language has definitely enriched its lexical system. But besides it, we'd like to mention some problems arising here. Some of them were briefly looked through and their real reasons were studied in the article. Several notes in the direction of their possible settlement were offered. The most necessary literature concerning this question was used in the references. At the same time, many examples from different dictionaries were used when needed and comparatively analyzed in the article.

Keywords: *the Azerbaijani language, independence, borrowings, changes, lexico-semantic features, Language Policy, intercultural communication, State language*

К.Б.Гаджиева

Лексико-семантические особенности заимствованных слов в азербайджанском языке в период независимости**Резюме**

Данная статья посвящена лексико-семантическому исследованию заимствованных слов в азербайджанском языке в период независимости. В результате заимствования новых слов, в основном из английского и французского языков, Азербайджанский язык, безусловно, обогатился. Однако следует отметить, что в этот период в языке также возникли определенные проблемы. В статье рассматриваются некоторые из этих проблем, выявляются причины их возникновения и предлагаются возможные пути их решения. В связи с темой были приведены достаточно обоснованные ссылки, при необходимости даны примеры из различных словарей и проведен сравнительный анализ.

Ключевые слова: *азербайджанский язык, независимость, заимствованные слова, изменения, лексико-семантические особенности, языковая политика, межкультурная коммуникация, государственный язык*

Rəyçi: filol.f.d., dos. F.Niftəliyeva

Redaksiyaya daxil olub: